

L.K. AXATOV

SIYOSAT FALSAFAHI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Axatov Lutfillo Karamatilloevich

SIYOSAT FALSAFASI

14643/14-

«Mhamroh media»
Toshkent - 2025
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UO'K 321.01
KBK 66;87
A-16

Axatov L.

Siyosat falsafasi. Monografiya / «Mhamroh media» nashriyoti. – T.: 2025. –

– 144 b.

Mas'ul muharr:

f.f.n. prof. Nazarov Nurali Normirzayevich

Taqrizchilar:

p.f.d. prof. A.N. Shopo'latov

f.f.n. dots. Sh.X. Tog'ayev

Bugungi shiddat bilan o'tib borayotgan globallashuv jarayonlarining o'ziga xosligi bu diniy va siyosiy "o'zgarish"lar logikasi har bir tadqiqotchining diqqat markazidan o'rin olganligi bilan ifodalanadi. Bunda siyosat falsafasi va odamlarning haqiqiy mavjud holatda bilimlari qanday bo'lsa (aslida esa – ular ma'lum ma'noda hudbin va johillik tabiatiga ega hisoblanadi), shundayligidan kelib chiqqan holatda ishlab chiqilishi kuzatiladi. Siyosatning mahsuli sifatida hodisalarning amaliy tekislikda ong tarkibiga joylashishi jarayonida shakllanuvchi ijtimoiy fenomeni daxldorlik tarzida olinadi. Shu bilan birga, simbolik kommunikatsiya – bu siyosatning asl mazmun – mohiyatini ochib beruvchi, hokimiyatga oid majburlashlarning alohida tipini o'zida aks ettirishligi ham muhimdir.

Bugungi kunda siyosat va falsafaning jamiyat hayotidagi o'rni va roli muhimdir. Jamiyatning rivoji va ertangi kunini ham bu ikki soha vakillarizisiz tasavvur qilish qiyen. Bularning bir butunlikdagi voqiyligi bu siyosat falsafasining yadrosini hosil qilishligi lozim.

*Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy
texnik kengashitomonidan nashrga tavsiya etilgan
(7-son bayonnoma, 2024 yil 12 dekabr)*

ISBN 978-9910-780-19-6

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. SIYOSAT FALSAFASIGA KIRISH	6
I.1. Siyosat falsafasining predmeti, maqsadi va vazifalari	6
I.2. Siyosat falsafasi falsafaga doir bilimlar bo'limi sifatida	10
I.3. "Falsafa" va "siyosat" tushunchalarining o'zaro munosabati va aloqadorligi	17
I.4. Siyosat falsafasida ijtimoiylik asoslari	24
I.5. Fuqorolik jamiyatining shakllanish bosqichlari.....	33
II BOB. SIYOSATSHUNOSLIK VA SIYOSAT FALSAFASINING RIVOJLANISHI	48
II.1. Siyosat falsafasining siyosatshunoslikdan farqi	48
II.2. Siyosat falsafasining asosiy rivojlanish bosqichlari	54
II.3. Siyosat falsafasining asosiy tushuncha va tamoyillari	64
II.4. Siyosat falsafasida individuallik va jamoaviylik.....	74
II.5. Inson – siyosatning subyekti va obykti sifatida.....	83
III BOB. SIYOSAT FALSAFASIDA SIYOSIY HOKIMIYAT MASALASI.....	92
III.1. Siyosiylik – bir butunlikning elementlari sifatida	92
III.2. Siyosiylikning tarkibiy komponentlari	99
III.3. Siyosat falsafasida ijtimoiy siyosat va aholi ijtimoiy faolligi masalasi.....	108
III.4. Hokimiyatning tabiati va unga intilishning siyosat falsafasida tahlil etilishi.....	117
III.5. Siyosat falsafasida bevosita va bilvosita hokimiyat masalasi.....	126
XULOSA	134
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	142

KIRISH

Hikmat shu – falsafa va siyosat o'rtasidagi munosabat va dialektik jarayonlarni o'rganish. Shunday ekan, ushbu mavzu jamiyat uchun kerakli, chunki jamiyatning siyosiy hayoti qator fanlar, shu jumladan siyosiy fanlar, siyosiy sotsiologiya, siyosiy psixologiya, shuningdek falsafa tomonidan o'rganilishi tabiiy. Bundan ko'rinib turibiki, falsafa barcha fanlarga aloqador va barcha siyosiy hodisalarning o'zaro ta'sirida ularning mohiyatini tushunishga intilgan holda, konsensus vazifasini belgilovchi "hakam"lik maqomida turadi. Biz o'rganadigan ijtimoiy jarayonlar genezisi sifatida, ushbu monografiyada keltirilgan ma'lumotlar falsafaning siyosat falsafasi kabi sohasini o'rganishga qaratilgan mavzu sanaladi.

Ushbu mavzuning tarixiga kelsak, siyosat falsafasiga aloqador, muammolar qadimgi falsafada, avvalambor Platon va Aristotel asarlarida hal keltirilgan. Uyg'onish va Yangi asrdagi ijtimoiy-falsafiy nazariyalarning substansionalligi siyosiy, birinchi navbatda, davlat hokimiyatining mohiyatini N.Makiavelli asarlarida, shuningdek, tabiiy huquq nazariyasi T.Xobbes, J.Lokk va B.Spinoza bilan bog'liq sanalishligini ham alohida inobatga olish zarurdir. J.Lokk va bir qator siyosiy pozitsiyada faolitlarini shakllantirgan tadqiqotchilar tomonidan hokimiyat, fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligini ajratish muammosini o'rganishgan.

Siyosat falsafasini tadbiq qilar ekanmiz, siyosiy mafkuraning asosiy yo'nalishlarini ham - liberalizm (S. Monteski), konservatizm (Y.Burke) va totalitarizm (J.-Dj.Russo) unutmazlik kerak deb hisoblaymiz. Tarixiy manbalar asosida tadqiqotning muayyan qismi bu – nemis klassik falsafasida huquq va davlatning axloqiy asoslarini (I.Kant) va huquq falsafasini (G.Hegel) o'rganishga muvaffaq bo'lganligi ham jamiyatning muhim periferiyasi vazifasini o'tagan deb qaraladi. Siyosat falsafasini o'rganish orqali ko'plab "bahs"li

jarayonlar va jamiyatning ijtimoiy hayotiga aloqador pozitsiyalarni ko'rishimiz mumkin. Misol uchun, siyosat va iqtisodiyotning o'zaro ta'siri, tarixdagi zo'ravonlikning roli, axloq va siyosat o'rtasidagi munosabatlar, davlatning kelib chiqishi va funksiyalari, shuningdek, uning yo'q bo'lib ketishi shartlari haqidagi marksistik ta'limotga bo'lgan "qarash"larni olishimiz mumkin. Bu jarayon (marksistik ta'limot) natijasi ularoq, anarxizmning siyosiy g'oyalari (M.Bakunin, P. Kropotkin) va 20-asrning geosiyosiy tushunchalari ham qiziqish uyg'onganligi (K. Xausxofer, X.Makkinder va boshqalar) aytiladi.

I BOB. SIYOSAT FALSAFASIGA KIRISH

I.1. SIYOSAT FALSAFASINING PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI

Siyosat falsafasi siyosatga tegishli bo'lgan g'oyalarni, siyosiy qadriyatlarni, siyosiy faoliyatning mazmun – mohiyatini va siyosiy tahlilning intellektual boshlang'ichlarini o'rganuvchi falsafa bo'limi hisoblanadi. Siyosat falsafasi siyosatni bir butun holatda o'rganuvchi bilimlar sohasi hisoblanib, siyosatning tabiati, odamlar uchun ahamiyati, shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, jamiyat va davlat hokimiyati o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish va ushbu asosda g'oyalarning ishlab chiqilishi, bundan tashqari siyosatning baholanishi bo'yicha umumiy mezonlar ishlab chiqilishini belgilab beradi. Siyosat falsafasi bu siyosatning nisbatan umumiy asoslari, chegaralari va imkoniyatlari haqidagi, uning tarkibidagi obyektiv va subyektiv munosabatlar, qonuniy tavsifdagi va tasodifiylik asosidagi, mavjud va zaruriyatlar, ratsional va ratsionallikdan tashqari holatlar haqidagi fan hisoblanadi.

Siyosat falsafasi tarixiy nuqtai nazardan inson tomonidan siyosiy hodisalar haqida ishonarli bilimlarni qidirish bilan bog'liq hisoblanadi. Bizning davrlarimizga yaqin davrlarda siyosat falsafasi masalalari bilan ko'proq darajada g'oyalar tarixi shug'ullana boshlagan. Joriy davrda siyosat falsafasi bilan ma'lum bir jihatlar bo'yicha tafakkur va aql – idrok, mantiq yoki ichki sezgilar (intuitsiya) asosida emas, balki ilmiy verifikatsion propozitsiyalar asosida asl mohiyatni qidiruvchi empirik nazariya raqobatchi sifatida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, siyosat falsafasi masalalari bilan zamonaviy siyosatshunoslik va siyosiy fanlarning o'qitilishi tarkibi xam yetarlicha darajada shug'ullanadi. Siyosat falsafasining tadqiqot obyekti sifatida bu siyosiy refleksiyaning (mulohaza yuritish) tashkil topadi. Predmet bu siyosiy refleksiyaning

asosiy tushunchasi hisoblanadi. Siyosiy refleksiyaning subyekti esa bitta individ, partiya yoki halq bo'lishi mumkin.

Ilmiy tadqiqot natjasi ularoq monografiyada, mavzuga oid xorijiy adabiyotlar bilan ishlash darajasi orqali, siyosat falsafasining siyosatga tegishli bo'lgan jarayonlari keng yoritilgan.

Bunda xorijiy olimlar va mutaxassislar ilmiy ishlaridan foydalanish orqali siyosat falsafasiga tegishli bo'lgan holatlar alohida inobatga olindi.

Siyosat falsafasi kursining maqsadi va vazifalarining bayon etilishiga ham alohida tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqot maqsadiga erishish uchun belgilangan vazifalarning dolzarbligi muhim ahamiyat kasb etadi. Siyosat falsafasi kursining obyekti va predmetining asoslantirilganligi ham o'z dolzarbligi bilan ahamiyatlidir.

Siyosat falsafasi kursining metodologik asosini tashkil etuvchi kategoriyalar, qonuniyatlarining aks ettirilishi, demokratik huquqiy davlatda ijtimoiy-huquqiy hodisalarni bilishning falsafiy, nazariy-huquqiy usullarining qo'llanishi kursning bosh maqsadlaridan sanaladi.

Siyosat falsafasi kursini shakllantiruvchi omillardan biri bu kursga aloqador bo'lgan dealektik tamoillarning tizimlilik holati bilan ifodalanadi. Misol uchun: O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari, turli anjumanlarda so'zlagan nutqlarida o'z ifodasini topgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish, jamiyat hayotini erkinlashtirish, inson huquqlari bo'yicha konsepsiyalarning muhim uslubiy asos sifatida ko'rsatilishi bir tizim sifatida shakllangan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentini Sh.M.Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar Strategiyasidagi belgilangan vazifalar, hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida ilgari surilgan g'oyalarning metodologik ahamiyati ham muhim tizim sifatida qaraladi.